

ДИСКУРС СТАНУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ПИТАНЬ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРОСФЕРІ УКРАЇНИ

О.І. Ковалів

доктор економічних наук, головний науковий співробітник
Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: okovaliv@ukr.net;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4908-7963>

Доведено, що багаторічні дискусії щодо стану й потреб реформування суспільно-економічних відносин в Україні, особливо в земле- і природокористуванні аграрного сектору економіки, тривають із самого початку перебудови срср і дотепер, а деякі з них носять антиукраїнський і відомчо-монопольний характер, елементи якого гібридно трансформувалися в корумповано-олігархічну систему управління. Метою статті є проведення науково обґрунтованого дискурсу на базі здобутих автором нових знань стосовно проблем і шляхів врегулювання земельних відносин і природокористування, особливо в аграрному секторі України, у ракурсі причинно-наслідкових зв'язків, що ґрунтуються на чинних нормах Конституції України й цілком відповідають насамперед національним інтересам усіх громадян України. Підтверджено, що науково-професійний дискурс у межах імперативних вимог чинних земельних норм Конституції України на базі здобутих нових знань, які обговорюються на академічному рівні, особливо в системі НААН, і висвітлюються публічно, набуває предметно-доказового статусу та більш переконливо вказує на об'єктивність і доцільність надання нестандартних рекомендацій органам державної влади щодо шляхів врегулювання існуючих земельних відносин і природокористування, особливо в агросфері, в інтересах працюючих громадян-господарів і всього Українського народу.

Ключові слова: Конституція України, земля та її природні ресурси, природокористування, аграрний сектор економіки, когнітивна земельна економіка, звершення земельної реформи, система, право.

.....

ВСТУП

Науково-теоретичні й особливо науково-практичні дискусії щодо стану та потреб трансформації (реформування) суспільно-економічних відносин в Україні, особливо в земле- і природокористуванні, зокрема в аграрному секторі економіки, з орієнтиром на ЄС, тривають із самого початку перебудови срср, у складі якого Українська республіка займала засадниче місце (вважалось, що без України не може існувати росія, а значить і срср), і дотепер.

Майже всі вони мали антиукраїнський і відомчо-монопольний присмак і були за своєю сутністю антидержавними, особливо після Всеукраїнського референдуму щодо проголошення незалежності України (1 грудня 1991 року), та антиконституційними з моменту прийняття Основного Закону України (28 червня 1996 року), які гібридно віддзеркалювались у постійно змінюваних законодавчих і нормативно-правових актах органів державної влади.

Така непрозора руйнівна діяльність “за інтересами” плавно переросла з відомчо-монопольної в корумповано-олігархічну системну, в агросфері теж.

Доведено, що в погоні за наживою українські чорноземи виснажуються та піддаються ерозії ґрунти, безповоротно знижується їхня природна родючість і руйнується водорегулююча здатність, забруднюється та деградує довкілля, зовсім зникають природні ландшафти разом із рідкісною рослинністю, водними джерелами, звірами, птахами, комахами та корисною мікробіотою. В Україні величезна катастрофа з водою, зокрема з її якістю та мінливою кількістю. В одних місцях топить, а в інших спостерігається посуха. Зникають не лише джерела і струмки, а й сільські помешкання та цілі поселення, особливо віддалені від мегаполісів. Таким чином, знищується селянство як генофонд нації. Загалом щорічні збитки нації від такої “діяльності” сягають понад 140 млрд дол. США [1].

До цього слід додати корумпованість усіх сфер життєдіяльності, свавілля чиновників, наявність тіньової економіки та посередництва, боргових зобов'язань, одержання необґрунтованих невиробничих надприбутків, нестабільність національної валюти та банківської системи, відсутність дешевого довгострокового креди-

тування, системи контролю та невідворотності покарання за правопорушення та недотримання чинного законодавства.

Тепер ще й спричинено рф тотальну руйнацію життєдіяльності внаслідок загарбницької війни, особливо на окупованих територіях.

Ці твердження, а також потреби як вимоги щодо ліквідації нинішнього антиконституційного стану з управління і контролю яскраво проявилися з початком відкритої воєнної агресії рф проти української етності.

Тому важливим для всіх нас є проведення правдивого аналізу й оцінки стану та доконаний пошук, виправляючи скоєне, у часі алгоритму формування інноваційно-правового прогресу та шляхів подальшого розвитку Нової України (“МРІІ”) через процес очищення та бажаної трансформації (реформування) надуманої не лише радянської (проімперської) системи “керування”, але і спотвореної наявної “української дійсності”. Водночас потребують явного введення в чинне конституційне поле України існуючі земельні відносини і стан природокористування, які в агросфері ґрунтуються на надуманій ще в доконституційний період (1992) “колективній формі власності на землю” [2].

Водночас слід вважати, що багаторічним (понад тридцять років) джерелом формування такого проблемного стану в Україні є прорадянське мислення та різношерсте політиканство, а головне невігластво на цій же основі серед переважної більшості вчених, науковців, педагогів, а відтак і їхніх учнів, зокрема тих, що на державній службі в органах державної влади (законодавчої, виконавчої і судової) та місцевого самоврядування. Насправді вони продовжують свою корисливу гібридну діяльність (свідомо чи ні) начебто “від імені Українського народу” і “для Українського народу”.

На жаль, у такому середовищі відбуваються різноманітні, на перший погляд, правдиві й новітні “твердження” та пошуки подальшого “розвитку” нашої держави, буцімто з орієнтиром на Європу. Як не дивно, але намагання у такий спосіб натягнути “європейську сорочку” також на наявний в Україні експортно-орієнтований аграрний сектор і на знекровлені сільські території вважається нереальним. Аргументами такого твердження є очевидне антиконституційне здійснювання дотепер так званої земельної реформи, включно із надуманим обігом земель сільськогосподарського призначення (до 10 тис. га в одні руки), які базуються на розчленованій комуністичною більшістю в гібридний спосіб (розділяй і володарюй) абсолютній власності Українського народу — на три різні форми власності на землю (державну, колективну і приватну), що не викорінено до цього часу.

Натомість ми прийшли до висновку, що “ключ” до правового розв’язання цієї проблематики на науковій основі криється в неупередженій і повноцінній реалізації розкритих нами правдивих знань “конституційного земельного прагматизму”. Тому цілеспрямований перехід у лютому 2011 року їх автора як вченого і практика (кваліфікований експерт-дорадник із питань врегулювання земельних і майнових відносин, природокористування, землеустрою та розвитку сільських територій) з посади директора Департаменту розвитку сільських територій Міністерства аграрної політики і продовольства України (після виходу на пенсію державного службовця) на постійну науково-дослідну роботу (за договором) у рідний для нас Інститут агроєкології і природокористування НААН (працював за сумісництвом у 1994–1995 рр. у Карпатському відділенні інституту) вважався логічним і закономірним.

Тепер, через тринадцять років творчої та фахової наукової діяльності в системі Національної академії аграрних наук України, нам, як одноосібному автору здобутих власною настирливою працею нових знань, доречно стверджувати те, що неабияку роль (діяльність чи бездіяльність) у цьому процесі відіграє (мала б відігравати) діюча “наука й освіта”, якщо нею займаються відповідальні незаангажовані громадяни-вчителі. У цьому зв’язку, вважаємо за доцільне зробити своєрідний дискурс стану наукових досліджень та їх результативності в системі НААН як таких, що пов’язані із надією на можливе прискорення врегулювання (спільними зусиллями) земельних відносин і природокористування в державі, починаючи з агросфери як основи життєдіяльності, шляхом безболісного виправлення допущених помилок.

Метою дослідження є проведення науково обґрунтованого дискурсу на базі здобутих автором цієї статті нових знань щодо проблем і шляхів врегулювання земельних відносин і природокористування, особливо в аграрному секторі України, у ракурсі з’ясування причинно-наслідкових зв’язків, що ґрунтуються на чинних нормах Конституції України і цілковито відповідають насамперед національним інтересам усіх громадян України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження з аналізу й пошуку шляхів формування на “ринкових засадах” інноваційного прогресу з подальшого розвитку України, особливо в аграрній сфері, що ґрунтуються на чинних законодавчих і нормативних актах із земле- і природокористування, ви-

світлено в багатьох публікаціях вітчизняних учених. Більшість авторів відносять земельні питання до аграрних і вважають основними причинами неврегульованості наявних земельних відносин і землекористування переважно як проблеми природних ресурсів в агросфері, через відсутність начебто державницької позиції та контролю з боку органів влади за дотриманням вимог раціонального ведення сільськогосподарської діяльності, а також через ненадання державою відповідних стимулів і преференцій нинішнім землекористувачам (орендарям) тощо. Про такі ж, а також подібні й інші проблеми пишуть Ю.О. Лупенко, Л.В. Молдаван, О.М. Нечипоренко, М.І. Пугачов, П.Т. Саблук, В.М. Жук, О.М. Шпичак та інші вчені, зокрема в матеріалах минулорічного Вісімнадцятого Конгресу вчених економістів-аграрників, що проходив спільно із Міжнародною науково-практичною конференцією “Розвиток аграрного сектору та сільських територій в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення України” [3].

Варто зазначити, що чимало науковців упродовж останнього десятиліття стверджують, що прогнозоване збільшення урожайності сільськогосподарських культур в Україні відбувається і відбуватиметься переважно за рахунок доступу трансформованих (нових) землекористувачів до новітніх технологій виробництва продукції рослинництва та тваринництва. За різними підрахунками вважається, що впровадження зонально адаптованих ресурсозберігаючих екологічно безпечних інноваційних технологій виробництва аграрної продукції забезпечить підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках за рахунок збільшення валового виробництва зерна на 10–15 млн т, м'яса до 5,1 і молока до 20 млн т, при зменшенні питомих витрат пального на 26–40%, праці на 30–60, прямих експлуатаційних витрат на 22–50%, а також підвищення урожайності сільськогосподарських культур на 30–40% (*фактично сировини.* — Автор) [4; 5].

Водночас такі вчені, як П.І. Гайдуцький, Д.С. Добряк, Й.М. Дорош, В.М. Заяць, А.Г. Мартин, Л.Я. Новаковський, П.Т. Саблук, А.М. Третьяк, М.М. Федоров та ін., у своїх численних наукових теоретичних і методичних дослідженнях та публікаціях розкривають подальший розвиток ринкових земельних відносин, вивчають еколого-економічний стан використання та охорони земель і шляхи збереження соціального розвитку сільських територій, обґрунтовують розміри сформованих землекористувань, які переважно зводяться до пошуку шляхів завершення здійснюваних за їхньою участю земельних реформувань тощо. Зокрема, упро-

вадженому на сьогодні ринку (обігу) земель сільськогосподарського призначення передували статті, в яких, на думку їх авторів (А.Г. Мартин, Д.С. Добряк, В.М. Заяць), припускалися твердження, що в Україні досягається ефективне функціонування системи екологічної безпеки в аграрному секторі економіки та вже можливий (на той момент) пріоритетний соціально-економічний розвиток села, що начебто дозволяв запровадженню регульованого обігу земель сільськогосподарського призначення [6; 7; 8].

Водночас Т.О. Євсюков, О.І. Шкуратов, М.М. Федоров значну увагу приділяли вивченню земельних ресурсів як аграрних у системі земельного кадастру, їх оцінюванню та формуванню ринкової інфраструктури, переважно із позиції агробізнесу, який начебто забезпечуватиме збалансований і сталий розвиток сільських територій і формування господарств фермерського та іншого, проєвропейського, типу тощо [9; 10; 11].

На жаль, до цього часу майже немає наукових досліджень і відповідних публікацій, виконаних будь-ким із відомих нам численних вчених-аграріїв та економістів, окрім автора, і розроблених ними ж науково обґрунтованих шляхів і механізмів, які б базувалися на чинних засадах конституційних вимог із позиції прав людини-громадянина України як повноцінного співзасновника держави й повноправного співвласника землі та її природних ресурсів — основного національного багатства, що де-юре перебуває під особливою охороною держави та є головним капіталом нації. Доведено, що саме ці засади є базовими імперативами також для можливого виправлення критичного стану “на селі” й системного розвитку власних сімейних господарств на зразок європейських, реального захисту їх (господарів) конституційних і природно-людських прав як рівноправних суб'єктів права власності та господарювання (природокористування) у процесі користування (не володіння і не розпорядження) природними об'єктами права власності Українського народу. Адже такі імперативи функціонують лише в когнітивній економічній системі управління економікою України, у якій автором уперше розкрито засади “когнітивної земельної економіки” у формі просторово-часової сфери як складової прийдешньої новітньої соціально-економічної формації країни та нового напрямку земельної економіки [12].

Саме такий науково обґрунтований підхід, що динамічно сформований у просторі та часі, на наше наукове переконання, є реальною субстанцією як першоосновою новітньої системи (формули) успіху розвитку українського

“села” як родинного середовища, у якому формується генофонд нації, і головною ціллю якої є досягнення нами світового рівня комфортної життєдіяльності людини-громадянина, її сім’ї, родини і громади, у процесі якої забезпечується раціональне земле- і природокористування та збереження довкілля в інтересах теперішнього становлення і майбутнього зростання всього українського як громадянського суспільства.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Інформаційну основу дослідження становлять Конституція України, вітчизняні та міжнародні законодавчі й нормативно-правові акти у сфері суспільних відносин, економіки природокористування, земельних відносин; матеріали і звіти Державної служби статистики України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державного земельного кадастру, НААН; наявні матеріали та висновки власних наукових досліджень і практичного досвіду.

Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень: монографічний (опрацювання наукових публікацій і власних публікацій на шпальтах загальнонаціональної преси для обговорення їх в громадянському середовищі, нормативних документів, статистичних даних); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); аналізу та синтезу (обґрунтування методології системного дослідження) тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Здійснювана дотепер так звана земельна реформа як аграрна всупереч Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) і Конституції України (1996 р.), які декларують абсолютну (неподільну) власність на землю та її природні ресурси як на природні об’єкти, що належить Українському народу (усім громадянам України) і є основним національним багатством, була спотворена (1992 рік) та заснована на штучному розчленуванні такого права на три різні форми власності на землю (державну, колективну і приватну). Тому земельно-аграрна реформа вважається нікчемною, оскільки не введена дотепер у чинне конституційне поле України, й такою, що спонукає прогресивну демографічну деградацію етноукраїнців і самого державотворення, особливо в сільській місцевості, де родючі землі в ландшафтах агросфери було віднесено до колективної власності, займаючи понад 70 відсотків території держави.

На жаль, на такій основі, застосувавши по-шулерські в земельному та цивільному “за-

конодавстві” антиконституційну норму “поширення”, було перекручено сутність конституційного права “користування”, що дозволило олігархічним кланам ставитися до “землі та її природних ресурсів” як начебто до об’єктів цивільних прав і до звичайного ринкового товару. Доведено, що саме ці передумови сприяють здійсненню немовби “законної”, проте системно-монопольної експлуатації чужої власності, заподіюючи велику шкоду не лише справжнім власникам, але і природним ресурсам, особливо ґрунтам (ерозія, деградація, забруднення, виснаження і зниження природної родючості, порушення водорегулювання і водозабезпечення в агроландшафтах тощо) [13].

При цьому майже всі дослідники, без винятку, також, констатуючи значне погіршення якісних і кількісних показників природного стану всіх земель та їх продуктивної здатності (за винятком окремих господарств на незначній площі), вказують на видимі різноманітні господарсько-організаційні недосконалості, порушення правил і вимог з охорони й відтворення природної родючості ґрунтів, безконтрольність та інші обґрунтовані причини. Яскравим відзеркаленням останніх досліджень і публікацій у цій царині є праці провідних учених з ґрунтознавства та агрохімії України Національного наукового центру “Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського”, які справедливо, на нашу думку, висвітлюють результати (аналізи) досліджень, зокрема в статті “Сучасні проблеми деградації ґрунтів і заходи щодо досягнення нейтрального її рівня” [14].

Не врегульовуючи ці та інші проблеми та водночас влаштуовуючи затяжні циркові “земельні трюки”, зокрема з так званим мораторієм, дійшовши до моменту, коли олігархічний “агробізнес” заволодів надвеликими площами земельних паїв (ділянок) на землях сільськогосподарського призначення, вдалося “монобільшості” прийняти так званий закон про ринок землі у вигляді Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення” від 31.03.2020 № 552-ІХ. У цьому законі “логічно” відтерміновано введення низки правочинів і прибрано деякі наявні заповідники під виглядом нової “земельної реформи”, заклавши цілеспрямовано в назві та в окремих нормах закону термін “обіг земель сільськогосподарського призначення” замість “обіг земельних ділянок на землях сільськогосподарського призначення” як об’єктів цивільного права. З 1 січня 2024 року вступила надумана норма права набуття у власність для фізичних і юридичних осіб “до 10 тис. га в одні руки”.

До таких внутрішніх проблем тепер додалися жахливі та руйнівні наслідки, завдані воєнною агресією РФ, особливо на окупованих територіях, де проходили (відбуваються) бойові дії. Родючі ґрунти, водні об'єкти, ландшафти й цілі екосистеми потребують детального обстеження, прийняття відповідно обґрунтованих рішень і виконання певних робіт стосовно можливого подальшого використання всіх таких природних об'єктів, зокрема щодо розмінування, очищення, рекультивациі та інших коштовних кардинальних заходів з відновлення (сталого) землекористування.

При цьому в умовах гібридної глобалізації, а тепер і зовнішньої агресії, внутрішньої корупції та політичної нестабільності Україна потребує негайного безапеляційного та однозначного проявлення чинних конституційних земельних норм на користь громадян-співвласників. Особливого підходу з виправлення нинішнього стану природокористування вимагають специфічні відносини в агро- та лісосферах, оскільки господарське використання відтворюваних природних ресурсів охоплює об'єкти та системи живої природи, які займають понад 85 відсотків усієї території держави. До них належать: ґрунти, тваринний світ, мікробіота, сонячна, вітрова та інша енергія, атмосфера, гідросфера, наземна рослинність та інші природні ресурси як незамінні чинники господарювання.

Такі ресурси постійно генерують не позичений природний капітал нації. Тому на основі загальних положень фундаментального теоретичного і практично розуміння новітніх процесів “перебудови” і трансформації (реформування) земельних відносин і природокористування в Україні, а також глобальних впливів нами впродовж 1986–2016 рр. досліджено, осмислено, визначено та здобуто нові знання прав, законності й реальної суспільної поведінки на еволюційній основі ґносеологічних змін та їх наукового аналізу з точки зору дії законів неживої і живої природи та суспільства, а також потреб структурної будови, функціонування і розвитку як засад системи державотворення у процесі реалізації Нової парадигми звернення земельної реформи в Україні [15], а не просто “завершення” того, що не є законним.

Проте, припускаючи, що провідні вчені України, особливо правники, а також аграрники й економісти, не послуговуються сповна (свідомо чи несвідомо) вимогами чинних земельних норм Основного Закону України як нормами прямої дії для наукового супроводу земельної реформи (починаючи з 28 червня 1996 р.), що спрямована на захист національних інтересів, а, навпаки, продовжують розпочату ними ж у доконституційний період трансформацію від-

носин власності та господарювання на селі, ми настирливо із терпінням, генеруючи новіші знання на основі чинних норм Конституції України, пропонуємо їх багато років, не лише науковій і педагогічній спільноті, але й органам державної влади і громадянському суспільству у відкритому діалозі.

Слід зауважити, що в процесі розкриття конституційної сутності здобутих нами науково-практичних знань, на основі чого було розроблено засади нової парадигми звернення земельної реформи в Україні, ми прийшли до висновку, що їх сприйняття можливе лише тими, хто добросердно усвідомить економіко-правовий алгоритм дії чинних земельних норм Основного Закону України.

Проявляючи потребу втілення теоретичних і практичних знань автора, Інститут агро-екології і економіки природокористування НААН (таку мав тоді назву) у березні 2011 року обґрунтував необхідність розроблення додаткової актуальної наукової тематики “Основні засади комплексної національної регуляторної політики з реалізації конституційних вимог в Україні щодо землі та її природних ресурсів — основного національного багатства (акцент на землях сільськогосподарського призначення в реальних умовах економіки природокористування)” на 2011–2015 рр. під керівництвом Олександра Коваліва. Обґрунтування розглянуло Бюро Відділення аграрної економіки і продовольства НААН (академік-секретар В.М. Жук) 8 квітня 2011 р. на виїзному засіданні в нашому інституті та постановило:

1. Інформацію завідувача відділу з питань інтелектуальної власності та маркетингу інновацій Інституту агро-екології і економіки природокористування О.І. Коваліва “Основні засади комплексної національної регуляторної політики з реалізації конституційних вимог в Україні щодо землі та її природних ресурсів — основного національного багатства” взяти до відома.

2. Членам Відділення аграрної економіки і продовольства (академік-секретар В.М. Жук) з метою відпрацювання інституціональних положень завершення земельної реформи поглибити дослідження основних засад комплексної національної регуляторної політики з реалізації конституційних вимог в Україні щодо землі.

3. Ініціювати перед Міністерством аграрної політики та продовольства України про розширення складу робочої групи з розроблення та посилення законодавчо-нормативної бази з питань формування повноцінного ринку землі та регулювання земельних відносин членами Відділення.

4. Контроль за виконанням постанови влади на академіка-секретаря В.М. Жука.

Проте до цього часу в державі не тільки не розв'язано проблем, які були на той час, а, навпаки, їх кількість збільшувалася. Серед них, зокрема:

- формування повноправних нами ринкових земельних відносин на новій рентоузгоджувальній основі та ринку земельних ділянок (замість “ринку землі” як природних об'єктів);
- регулювання земельних відносин на користь повноправного власника (Українського народу — усіх громадян України) як конституційних вимог (імперативів) щодо землі та її природних ресурсів — основного національного багатства, особливо на землях сільськогосподарського призначення в реальних умовах функціонування когнітивної земельної економіки.

Натомість, не очікуючи від такої постанови “чуда”, автор ідеї комплексної національної регуляторної політики з реалізації конституційних вимог в Україні щодо землі (на той час — к.е.н. О. І. Ковалів) провів (із власної ініціативи) наукові дослідження та обґрунтував науково-теоретичні й методологічні засади практичних рекомендацій щодо інституціонального забезпечення звершення, а не просто “завершення”, земельної реформи в Україні (нова парадигма). За результатами дослідження Інститут видав наукову монографію “Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма” [15], а її автор у грудні 2016 р. успішно захистив докторську дисертацію.

Практичну цінність одержаних і нових наукових та науково-практичних результатів дослідження автор як доктор економічних наук, Заслужений працівник сільського господарства України Олександр Ковалів продовжив переконливо висвітлювати в наукових статтях і на шпальтах преси загальнонаціонального значення, зокрема в газетах “Урядовий кур'єр”, “Дзеркало тижня” і “День”.

Напрацювання були досить актуальними та своєчасними, носили загальнонаціональний характер і були такими, що набули публічного обговорення, тому обґрунтовані нові знання не могли залишатися поза програмою досліджень НААН, що фінансувалися за рахунок державного бюджету, а, навпаки, потребували додаткового кадрового залучення інших заінтересованих науковців Інституту агро-екології і природокористування НААН до цієї роботи.

Як наслідок, відбулося певне реагування і на замовлення НААН нами було виконано незначні пошукові наукові дослідження за зав-

данням 41.00.01.07. Ф.П.Ш. “Оцінка економіко-правових аспектів користування природними об'єктами права власності Українського народу” (№ ДР 0119U001089) (2019 р.) та за завданням 41.00.01.08. Ф.П.Ш. “З'ясування головної неврегульованої в Україні передумови погіршення якісного стану природних об'єктів в агросфері” (№ ДР 0120U000146) (2020 р.).

Наші скромні наукові дослідження підкріплювали правдивість здобутих знань і впевненість в їхній практичній цінності, адже ґрунтувалися на законах неживої і живої природи та суспільства й цілком узгоджувались із чинними нормами Основного Закону України як нормами прямої дії. Ми продовжували друкувати наукові статті в журналах та в авторитетній пресі.

За настирливою рекомендації керівництва НААН на початку 2020 року було заплановано розглянути нашу наукову доповідь “Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма” в рамках Загальних зборів Відділення аграрної економіки і продовольства НААН (академік-секретар П.Т. Саблук), які відбулися 27 лютого 2020 року.

Проте, з невідомих нам причин, було замінено бажану тему і доповідачем визначено члена-кореспондента НААН, д.е.н. Антона Третьяка, а також трьох співдоповідачів: членів-кореспондентів НААН, докторів економічних наук Миколу Лобаса та Ольгу Ходаківську та д.е.н. Олександера Коваліва, які виступали за власними сценаріями (було підготовлено та роздано учасникам зборів власні довідки). Узгодженого й дієвого рішення ми не побачили.

У нашому повідомленні “Про деякі нові знання стосовно земельних відносин і природокористування у світлі чинних норм Конституції України (акцент на землях сільськогосподарського призначення)” було наголошено на тому, що для більш повноцінного сприйняття учасниками зборів нових знань “конституційного земельного прагматизму” секретаріат роздав (перед початком зборів) кожному відповідно підготовлену нами Довідку, в якій розкрито деякі факти з новітньої історії земельної реформи, наведено окремі штрихи із діяльності сьгоднішньої владної та наукової еліти, а також висвітлено основні здобуті автором уперше конституційно вмотивовані нові “земельні знання”.

У зв'язку із цим нами пропонувалося (27 лютого 2020 р.) узяти до відома та подальшого застосування здобуті знання і рекомендувалося на їхній основі повноцінно розглянути на чергових Загальних зборах Відділення аграрної економіки і продовольства НААН нашу наукову доповідь “Концептуальні засади звер-

шення земельної реформи в Україні як нової парадигми”.

Проте ніхто з керівництва НААН (до 14 лютого 2023 року) не проявляв ініціатив (можливо, через ковід та війну) щодо пошуку шляхів усунення наявних земельних проблем, які б враховували конституційно вмотивовані імперативи і пропонували б органам влади як вмотивовані та термінові загальнонаціональні заходи з удосконалення земельних відносин в Україні.

Незважаючи на це, однак, зважаючи на нинішній критичний стан у державі й те, що розв'язання цієї проблематики має загальнонаціональне значення, а також враховуючи той факт, що запропоновані нами напрацювання є конституційно вмотивованими, науково обґрунтованими і вже достатньо публічно висвітленими, ми офіційно надіслали їх до секретаріату РНБО навесні 2021 року, а також повторно нагадали про цю потребу публічно теперішньому Президенту України Володимирі Зеленському, Голові РНБО України у відкритому діалозі на шпальтах газети “Урядовий кур'єр” від 02.02.2022 р. № 20 у статті “У кого земля — в того влада”.

Оскільки продовжується війна за звільнення від загарбника окупованої української землі, а проблем врегулювання земельних відносин у сфері значно побільшало, особливо на землях сільськогосподарського призначення, Бюро Відділення аграрної економіки і продовольства Національної академії аграрних наук України (академік-секретар М.П. Сичевський) 14 лютого 2023 року провело логічний “Науковий дискурс з питань земельних відносин в Україні: стан наукових досліджень та їх результативність”.

У нашому короткому повідомленні ми розкрили окремі штрихи щодо нашої безпосередньої участі в наукових дослідженнях із проблематики, згадавши про спроби розгляду подібного питання 27 лютого 2020 року на Загальних зборах Відділення аграрної економіки і продовольства НААН. Наголосили на тому, що нами вперше виконується наукове фундаментальне дослідження “Організаційно-економічні засади збалансованого користування природними об'єктами в агросфері України” впродовж 2021–2025 рр. за завданням підпрограми 37.00.02.02.Ф. (№ ДР 0121U108866).

Було відродно наголосити на той факт, що про виконані етапи у 2021 та у 2022 рр. цієї фундаментальної наукової роботи Інститут агроєкології і природокористування НААН (директор академік НААН, доктор економічних наук, професор Оксана Дребот) успішно прозвітував на Відділенні аграрної економіки і

продовольства НААН у визначеному порядку [16; 17].

Також була запевнена готовність доповіді поважному академічному товариству у відкритому спілкуванні, можливо, і за участі представників інших академій, про сутність “Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма” та надати, відповідно, узгоджені пропозиції.

За результатами розгляду дискурсу Бюро Відділення аграрної економіки і продовольства НААН прийняло відповідну Постанову, де, зокрема, зазначено:

1. Питання земельних відносин в Україні вважати найважливішими й такими, що потребують наукового супроводження.

2. До кінця поточного місяця (лютого) академікам НААН П.Т. Саблуку, Л.Я. Новаковському, О.М. Шпичаку, Ш.І. Ібатулліну, членам-кореспондентам НААН А.М. Третяку, Й.М. Дорошу, докторам економічних наук О.М. Нечипоренку, О.І. Коваліву, кандидату економічних наук М.П. Мартинюку подати пропозиції щодо необхідності прийняття термінових заходів для удосконалення земельних відносин в Україні.

Зважаючи на наявні (публічно відомі) напрацювання вказаних колег, а також на інші розробки вчених і науковців із цієї проблематики та виконуючи Постанову, ми подали вчасно науково обґрунтовані та вже достатньо публічно висвітлені “Пропозиції (обґрунтування) Олександера Коваліва щодо необхідності прийняття термінових заходів для удосконалення земельних відносин в Україні” на дев'ятьох сторінках. При цьому застосували епіграф як твердження відомого та авторитетного вченого Альберта Ейнштейна: “Ти ніколи не розв'яжеш проблему, якщо будеш думати так само, як ті, хто її створив” [18].

Доречно звернути увагу на функціонуючий факт того, що наша науково-практична діяльність, на відміну від колег, побудована (починаючи із 2009 року) на сучасних вимогах відкритого діалогу в мережі “Інтернет”, зокрема за допомогою персональної сторінки автора (www.kovaliv.kiev.ua), на якій усі авторські права захищено і копіювання тексту без вказання лінку на оригінал заборонено.

Припускаємо, що надані від 1 березня 2023 року Бюро Відділення аграрної економіки і продовольства НААН “Обґрунтування” (їхня сутність і актуальність), які викладено в оригінальній формі за вказаними вебпосиланнями (лінками), можливо, не були повноцінно зрозумілими, тому повний текст “Пропозицій” розміщено за вебпосиланням: https://drive.google.com/file/d/1YwhntN_FbURDq8wUrKUn9ChFszlMCS3m/view

Оскільки для розв'язання проблематики нами було підготовлено відповідний пакет проєкту заходів, в обґрунтуванні вказувалося на доцільність, не чекаючи закінчення війни, офіційно рекомендувати Президенту України терміново визначитися з фаховою групою, котра б на професійній основі, за нашою участю, остаточно підготувала (пакетом) проєкти рішень РНБО, законопроєкти та нормативно-правові акти як першочергові кроки (частково напрацьовані), а також відповідально й системно супроводжувала б їх до остаточного прийняття [18]. Зокрема, такі з них:

- Загальнонаціональні засади конституційних норм щодо землі та її природних ресурсів як природних об'єктів права власності Українського народу — основного національного багатства України, що перебуває під особливою охороною держави (рішення РНБО).
- Програмні основи звернення конституційно вмотивованої земельної реформи в Україні як складової національної безпеки, які розкриватимуть комплексні організаційно-економічні заходи й механізми їх здійснення (рішення РНБО).
- Закон України “Про Національну програму Звернення земельної реформи в Україні: нова парадигма” (ВРУ).
- Закон України “Про персоніфікацію громадян України, які є співвласниками землі та її природних ресурсів — головного земельного капіталу нації, що є природними об'єктами права власності Українського народу” (ВРУ).
- Закон України “Про Національну установу землі та її природних ресурсів України (Національну земельну комору України)”, утворювану за аналогією до Національного банку України (ВРУ).
- Закон України “Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу” (ВРУ).
- Закон України “Про економіко-правову відповідальність користувачів землі та її природних ресурсів як об'єктів права власності Українського народу — основного національного багатства України” (ВРУ) [19].

Водночас із впевненістю констатували, що в умовах глобалізації, внутрішньої корупції, політичної нестабільності як гібридної, тепер ще й зовнішньої воєнної агресії та окупації росією півострова Крим і частини території сходу й півдня України така діяльність РНБО України і Верховної Ради України у визначених державних кордонах світовим товариством сприятиме безпечалісному та однозначному захисту прав усіх громадян України, у власності яких знаходиться єдине основне національне багатство —

“земля та її природні ресурси” (стисло “земля”), у тому числі землі сільськогосподарського призначення.

Сподіваємось, що Національна академія аграрних наук України, можливо, розгляне надіслані пропозиції (обґрунтування) та підтримає їх.

ВИСНОВКИ

На базі наявних досліджень обґрунтовано, що багаторічні теоретичні і практичні дискусії щодо стану та потреб реформування суспільно-економічних відносин в Україні, особливо в земле- і природокористуванні аграрного сектору економіки, тривають із самого початку перебування СРСР і дотепер, мали та продовжують носити антиукраїнський і відомчо-монопольний характер, елементи якого, на жаль, трансформувалися в корумповано-олігархічну систему управління.

З'ясовано, що до цього часу майже немає наукових досліджень і відповідних публікацій, виконаних будь-ким із відомих нам вчених-аграріїв та економістів, окрім автора, щодо розроблення науково обґрунтованих шляхів і механізмів, які б розкривали засади конституційних вимог дієвого забезпечення прав людини-громадянина України як повноцінного співзасновника держави й повноправного співвласника землі та її природних ресурсів — основного національного багатства, що де-юре перебуває під особливою охороною держави та є головним капіталом нації.

Дослідження підтвердили, що науково-професійний дискурс на засадах “конституційного земельного прагматизму” в академічному середовищі набуває предметно-доказового статусу та більш переконливо вказує на об'єктивність і доцільність пропонування науково обґрунтованих рекомендацій органам державної влади щодо потреб і шляхів врегулювання існуючих земельних відносин і природокористування, особливо в агросфері, з позиції загальнонаціональних інтересів.

Вбачається, що для розв'язання цієї проблематики доцільно, не очікуючи закінчення війни, офіційно рекомендувати Президенту України терміново визначитися з фаховою групою, яка б на професійній основі, за участю автора нових знань когнітивної земельної економіки, остаточно підготувала (пакетом) уже частково напрацьовані проєкти рішень РНБО, законопроєкти та нормативно-правові акти як першочергові кроки нової парадигми звернення земельної реформи в Україні, а також відповідально й системно супроводжувала б їх до остаточного прийняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалів О.І. Особливі передумови подальшого розвитку ринкових земельних відносин в агроландшафтах України. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. С. 164–172.
2. Ковалів О.І. Головна нерегульована в Україні передумова погіршення якісного стану природних об'єктів. *Збалансоване природокористування*. 2020. № 4. С. 5–16.
3. *Розвиток аграрного сектору та сільських територій в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 вер. 2023 р.) Редкол.: Ю.О. Лупенко, М. І. Пугачов, О.М. Нечипоренко та ін. Київ: ННЦ “ІАЕ”, 2023. 220 с.
4. Юрченко В.І. Сучасні стратегічні напрями розвитку інноваційних процесів в сільському господарстві регіонів України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 12. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=1150> (дата звернення: 21.10.2022).
5. Ткачук В.І. Інновації як фактор підвищення ефективності виробництва зерна. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2727> (дата звернення: 15.09.2022).
6. Мартин А.Г. Регулювання ринку землі в Україні. К.: Аграр. Медіа груп. 2011. 254 с.
7. Добряк Д.С., Шкуратов О.І. Формування і розвиток ринкових земельних відносин на теренах України. *Збалансоване природокористування*. 2018. № 1. С. 8–17.
8. Заяць В.М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель: монографія. К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. 390 с.
9. Євсюков Т.О. Класифікація та екобезпечне використання особливо цінних земель: монографія. Київ-Львів: Ліга-Прес, 2015. 452 с.
10. Шкуратов О.І. Оцінка земель в процесі організації екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва. *АгроСвіт*. 2013. № 24. С. 13–17.
11. Федоров М.М. Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2003. № 1. С. 25–31.
12. Ковалів О.І. “Когнітивна земельна економіка” — основний ключ до звернення земельної реформи в Україні як нової парадигми. *Ефективна економіка*. 2021. № 6. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/6_2021/10.pdf (дата звернення: 15.09.2022).
13. Ковалів О.І. Основні причинно-наслідкові аспекти погіршення якісного стану природних об'єктів в агросфері України. *Збалансоване природокористування*. 2020. № 2. С. 26–37.
14. Балюк С.А., Медведєв В.В., Воротинцева Л.І., Шимель В.В. Сучасні проблеми деградації ґрунтів та заходи щодо досягнення нейтрального її рівня. *Вісник аграрної науки*. 2017. № 8. С. 5–11.
15. Ковалів О.І. Звернення земельної реформи в Україні: нова парадигма: монографія. Київ: ДІА, 2016. 416 с.
16. Ковалів О.І., Морозов О.Ф., Лазаренко В.І., Новаленко А.О. Епістемологія існуючого стану природокористування як причинно-наслідкової закономірності здійснюваної дотепер земельної реформи в Україні. *Збалансоване природокористування*. 2021. № 4. С. 42–54.
17. Ковалів О.І. Соціально-економічні та нормативно-правові аспекти природокористування, що базуються на чинних норм Конституції України. *Збалансоване природокористування*. 2022. № 3. С. 23–32.
18. Ковалів О.І. Врегулювання проблем земельних відносин в Україні визнано найважливішими. *Агро-Терра*. 2023. № 1 (14). С. 12–24.
19. Ковалів О.І. Основні засади емерджентності системи проявлення прав власності Українського народу на землю та її природні ресурси. *Агроекологічний журнал*. 2022. № 1. С. 46–57.

**DISCOURSE ON THE STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH
ON THE REGULATION OF LAND RELATIONS
IN THE AGRICULTURAL SPHERE OF UKRAINE**

Kovaliv O.

Doctor of Economic Sciences, Chief Researcher

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)

e-mail: okovaliv@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4908-7963>

It has been proven that long-term discussions regarding the state and needs of reforming socio-economic relations in Ukraine, especially in the land, nature and use of the agrarian sector of the economy, have been going on since the very beginning of the reconstruction of the USSR until now, and some of them are anti-Ukrainian and departmental-monopoly in nature, the elements of which were hybridly transformed into a corrupt-oligarchic management system. The purpose of the article is to conduct a scientifically based discourse, based on the author's new knowledge about problems and ways of regulating land relations and nature use, especially in the agrarian sector of Ukraine from the perspective of cause-and-effect relationships, which are based on the current norms of the Constitution of Ukraine and fully correspond, first of all, the national interests of all citizens of Ukraine. It has been confirmed that the scientific and professional discourse within the bounds of the imperative requirements of the applicable land norms of the Constitution of Ukraine on the basis of the acquired new knowledge, which is discussed at the academic level, especially in the system of the National Academy of Sciences and is publicly covered, acquires the status of subject-evidence and more convincingly indicates the objectivity and the

expediency of providing non-standard recommendations to state authorities regarding ways of regulating existing land relations and nature use, especially in the agricultural sector, is in the interests of working citizen-owners and the entire Ukrainian people.

Keywords: Constitution of Ukraine, land and its natural resources, nature management, agrarian sector of the economy, cognitive land economy, implementation of land reform, system, law.

REFERENCES

1. Kovaliv, O.I. (2019). Osoblyvi peredumovy podalshoho rozvytku rynkovykh zemelnykh vidnosyn v ahro-landshaftakh Ukrainy [Specific prerequisites for the further development of land market relations in agricultural landscapes Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced Nature Using*, 2, 164–172 [in Ukrainian].
2. Kovaliv, O. (2020). Holovna nevrehulovana v Ukraini peredumova pohirshennia yakisnoho stanu pryrodnykh ob'ektiv [The main unregulated in Ukraine prerequisite for the deterioration of the quality of natural objects]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced Nature Using*, 4, 5–16 [in Ukrainian].
3. Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., Nechyporenko, O.M. et al. (Eds.). (2023). *Rozvytok ahrarynoho sektoru ta silskykh terytorii v umovakh voiennoho chasu y povoiennoho vidnovlennia Ukrainy: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 28 ver. 2023 r.) [Development of the agricultural sector and rural areas in the conditions of wartime and postwar reconstruction of Ukraine: materials of the international scientific and practical conference]*. Kyiv: NSC “IAE” [in Ukrainian].
4. Yurchenko, V.I. (2017). Suchasni stratehichni napriamy rozvytku innovatsiinykh protsesiv v silskomu hospodarstvi rehioniv Ukrainy [Modern strategic directions of development of innovative processes in agriculture of the regions of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok — Public administration: improvement and development*, 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1150> [in Ukrainian].
5. Tkachuk, V.I. (2014). Innovatsii yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti vyrobnytstva zerna [Innovations as a factor in increasing the efficiency of grain production]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2727> [in Ukrainian].
6. Martyn, A.H. (2011). *Rehulivannia rynku zemli v Ukraini [Regulation of the land market in Ukraine]*. Kyiv Ahrar. Media hrup [in Ukrainian].
7. Dobriak, D.S., & Shkuratov, O.I. (2018). Formuvannia i rozvytok rynkovykh zemelnykh vidnosyn na terenakh Ukrainy [Formation and development of market land relations in Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced Nature Using*, 1, 8–17 [in Ukrainian].
8. Zaiats, V.M. (2012). *Rozvytok rynku silskohospodarskykh zemel [Development of agricultural land market]*. Kyiv: NSC “IAE” [in Ukrainian].
9. Yevsiukov, T.O. (2015). *Klasyfikatsiia ta ekobezpechne vykorystannia osoblyvo tsinnykh zemel [Classification and eco-friendly use of high-value land]*. Kyiv-Lviv: Liha-Pres [in Ukrainian].
10. Shkuratov, O.I. (2013). Otsinka zemel v protsesi orhanizatsii ekolohichno oriientovanoho silskohospodarskoho vyrobnytstva [Assessment of land in the process of organizing environmentally friendly agricultural production]. *AhroSvit — AgroSvit*, 24, 13–17 [in Ukrainian].
11. Fedorov, M.M. (2003). Orhanizatsiino-ekonomichni peredumovy formuvannia rynku zeme silskohospodarskoho pryznachennia [Organizational and economic prerequisites for the formation of the market of agricultural land]. *Ekonomika APK — The Economy of Agro-Industrial Complex*, 1, 25–31 [in Ukrainian].
12. Kovaliv, O.I. (2021). “kognityvna zemel'na ekonomika” — osnovnyi kliuch do zvershennia zemelnoi reformy v Ukraini yak novoi paradyhmy [“Cognitive land economy” — the main key to the accomplishment of land reform in Ukraine as a new paradigm]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2021/10.pdf [in Ukrainian].
13. Kovaliv, O.I. (2020). Osnovni prychnynno-naslidkovi aspekty pohirshennia yakisnoho stanu pryrodnykh ob'ektiv v ahrosferi Ukrainy [The main causal aspects of the deterioration of the quality of natural objects in the agricultural sphere of Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced Nature Using*, 2, 26–37 [in Ukrainian].
14. Baliuk, S.A., Medvediev, V.V., Vorotyntseva, L.I., Shymel, V.V. (2017). Suchasni problemy dehradatsii gruntiv ta zakhody shchodo dosiahnennia neitralnoho yii rivnia [Modern problems of soil degradation and measures to achieve its neutral level]. *Visnyk ahrarynoi nauky — Bulletin of Agrarian Science*, 8, 5–11 [in Ukrainian].
15. Kovaliv, O.I. (2016). *Zvershennia zemelnoi reformy v Ukraini: nova paradyhma [The accomplishment of land reform in Ukraine: a new paradigm]*. Kyiv: DIA [in Ukrainian].
16. Kovaliv, O.I., Morozov, O.F., Lazarenko, V.I., Novalenko, A.O. (2021). Epistemolohiia isnuiochoho stanu pryrodokorystuvannia yak prychnynno-naslidkovoї zakonornosti zdiisniuvanoi doteper zemelnoi reformy v Ukraini [Epistemology of the existing state of nature use as a cause-and-effect regularity of the land reform in Ukraine carried out so far]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced Nature Using*, 4, 42–54 [in Ukrainian].
17. Kovaliv, O.I. (2022). Sotsialno-ekonomichni ta normatyvno-pravovi aspekty pryrodokorystuvannia, shcho bazuiutsia na chynnykh norm Konstytutsii Ukrainy [Socio-economic and normative-legal aspects of nature management, based on the current norms of the Constitution of Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced Nature Using*, 3, 23–32 [in Ukrainian].

18. Kovaliv, O.I. (2023). Vrehuliuvannia problem zemelnykh vidnosyn v Ukraini vyznano naivazhlyvishymy [Settlement of problems of land relations in Ukraine is recognized as the most important]. *AhroTerra — AgroTerra*, 1 (14), 12–24 [in Ukrainian].
19. Kovaliv, O.I. (2022). Osnovni zasady emerdzhentnosti systemy proiavlennia prav vlasnosti Ukrainskoho narodu na zemliu ta yii pryrodni resursy [The main principles of the emergence of the system of manifestation of the ownership rights of the Ukrainian people to the land and its natural resources]. *Ahroekolohichnyi zhurnal — Agroecological journal*, 1, 46–57 [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковалів Олександр Іванович, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник сільського господарства України, головний науковий співробітник, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: okoivaliv@ukr.net; ORCID: [https:// orcid.org/0000-0003-4908-7963](https://orcid.org/0000-0003-4908-7963))

Новини

Новини

Новини • Новини • Новини

Європейська комісія 6 лютого схвалила документ із рекомендаціями про скорочення викидів парникових газів у промисловому секторі, який пропонує державам-членам досягти скорочення у 90% до 2040 року. Рекомендації Єврокомісії стосуються впровадження технологій, які можуть “вловлювати” парникові гази або видаляти їх безпосередньо з атмосфери, а потім зберігати чи утилізувати. “Комісія розпочне підготовчу роботу над можливим майбутнім пакетом нормативно-правових актів щодо транспортування та зберігання CO₂, в якому будуть розглянуті такі питання, як структура ринку та витрат, доступ третіх сторін, стандарти якості CO₂ або інвестиційні стимули для нової інфраструктури”, — йдеться в пресрелізі виконавчого органу ЄС. Він пропонує зосередитись на трьох ключових напрямках впровадження відповідних технологій: інвестиції та фінансування; дослідження та інновації, а також інформування громадськості про них; міжнародне співробітництво.